

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Бахур Н. В.

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформації, особлива роль у формуванні сприятливого інституційного середовища для активізації інвестиційної діяльності в аграрній сфері відводиться державі, як важливому інституту організації процесу та його учасників.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок інвестиційної діяльності з процесами інституціональної трансформації поки що слабо вивчений в економічній теорії в силу новизни цього процесу та має системний характер. Тут значну роль відіграють, в першу чергу, інституційні особливості формування сприятливого інвестиційного середовища в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів в державі. Для трансформаційної економіки актуальною проблемою являється система відносин економічної власності, зокрема, для аграрного сектору – це власність на землю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню інституціональних теорій інвестицій присвячено чимало праць відомих науковців: А. Шпітгоф [5, с. 330-331], Дж. Коммонс [3], У. Мітчелл [15], Дж. Б'юкенен [4], В. Ростоу [24], Р. Коуз [11], Ж. Елльоль [27], Р. Арон [18], Дж. Гелбрейт [30], Й. Шумпетер [21], О. Фаворо [19], К. Еклунд [7], А. Берлі [6], Г. Мінз [6], І. Надлер [6], С. Чейз [6], П. Друкер [26]. В Україні також представлені наукові дослідження вітчизняних вчених з використанням методологічного інструментарію інституціоналізму: А. Бикова, М. Колісник, Т. Косова, Н. Маренков, О. Івашина, В. Федоренко. У працях Н. Маренкова [13], А. Бикової [1], О. Івашиної [1], М. Колісника [9], М. Туган-Барановського [20], розкрита організація процесу формування та розвитку неринкових форм господарських взаємодій в умовах трансформації суспільно-економічних відносин.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Особливого дослідження інвестиційної діяльності в умовах поглиблення трансформаційних процесів в національній економічній системі вимагають розгляду двох сторін цього процесу: необхідність і принципи адаптації інвестиційних інститутів, як носіїв іншої інституціональної традиції, до умов ринкового середовища, що формується; вивчення тих позитивних інституціональних ефектів прямих інвестицій, які сприяють прискоренню інституціональних перетворень, адаптації світових «інституціональних стандартів» до національних умов.

Постановка завдання, мети дослідження. Дослідити теоретичні та практичні аспекти взаємозв'язку структурно – інституційної трансформації з організацією інвестиційного процесу в аграрній сфері економіки.

Метод або методологія проведення дослідження. Інституціоналізм, як науковий напрям, виник на рубежі ХІХ–ХХ ст., як течія, що критикує методологічні позиції неокласичної школи. До числа відомих представників цієї школи зазвичай відносять Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчела, Д. Кларка. При цьому ранній інституціоналізм іноді розглядають в якості попередника кейнсіанства [12, с. 28]. Методологічною основою нового інституціоналізму являються роботи класиків економічної наукової думки.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). У статті досліджено особливості інституційного забезпечення у розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки. В процесі розгляду інвестиційного потенціалу, з точки зору інституційного підходу, є необхідність врахувати інвестиційні потужності в методології аналізу інвестиційного потенціалу. Процеси глобалізації є каталізатором у пошуку країнами шляхів зростання економічного добробуту і важливою передумовою даного процесу виступає інвестиційний потенціал. Доведено можливість використання інституціональної теорії у розвитку інвестиційної діяльності. Надано рекомендацію стосовно того, що інвестиційний процес і інвестиційну діяльність доцільно досліджувати і розглядати в динаміці.

Інституціоналізм орієнтований на комплексне дослідження економічних систем. Теорія інституціоналізму, що пов'язані із інвестуванням зводяться до окремих концепцій поведінки суб'єктів ринку та до аналізу інвестиційного клімату. Для формування міжнародних економічних відносин, важливим елементом визначення ефективності глобальної економіки виступають підходи до інституціональної економіки. Важливим фактором утворення економічної інституціональної системи є чинник високих технологій. Предметом пізнання інституційної теорії є інститути, в чому і є її переваги. Інститут (як предмет дослідження), з одного боку, забезпечує широкий погляд на розвиток економіки й суспільства, аналіз економічної системи й суспільства як цілісності при взаємодії з іншими інститутами, такими як держава, а з другого – потребує глибокого й конкретного розуміння суті й особливостей самих інститутів. З точки зору представників інституціоналізму, інститути - це спосіб мислення й дії, що втілюється в соціальних звичаях, установах, правилах. За неінституціонального напрямку інститути розглядаються як чинники впливу на рішення, що приймають економічні агенти.

Галузь застосування результатів. Напрями подальшого розвитку аграрного сектору національної економіки залежить від інвестиційної політики, яка формує інвестиційний клімат в країні та здатності державних інститутів її ефективно реалізувати. Інвестиційний процес, як засвідчує світовий досвід, здатний забезпечити масштабне технічне і технологічне оновлення аграрної сфери, результатом чого стане підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни.

Висновки відповідно до статті. Необхідно зазначити, що за методологією системного підходу, інвестиційна діяльність носить всі ознаки системи, яка розвивається динамічно і піддана впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища. Розвиток економіки України в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів характеризується посиленням впливу факторів невизначеності та ризиків сучасного інституційного середовища, в якому здійснюється інвестиційна діяльність не тільки національних, але і іноземних інвесторів. Посилення ступеня невизначеності інвестиційного процесу в умовах трансформації національної соціально – економічної системи обумовлене, насамперед тим, що в умовах переходу до ринкових відносин зберігаються інститути та інституції, успадковані від попередньої економічної системи, а інститути ринку ще не сформовані або слабо функціонують. Також, на розвиток інвестиційного процесу впливає постійна зміна економічної ситуації та кон'юнктура і конкуренція на ринку інвестиційного капіталу, впровадження у виробництво нових технологій і методів організації виробничого процесу тощо. Отже, інституціоналізм виступає продуктивним напрямком у розвитку інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інвестиції, інституції, теорії, методологічний інструментарій, інституційне середовище, аграрний сектор.

ВЛИЯНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

Бахур Н. В.

Актуальность темы исследования. В условиях трансформации, особая роль в формировании благоприятной институциональной среды для активизации инвестиционной деятельности в аграрной сфере отводится государству, как важному институту организации процесса и его участников.

Постановка проблемы. Взаимосвязь инвестиционной деятельности с процессами институциональной трансформации пока слабо изучена в экономической теории в силу новизны этого процесса и носит системный характер. Здесь значительную роль играют, в первую очередь, институциональные особенности формирования благоприятной инвестиционной среды в условиях углубления трансформационных и интеграционных процессов в государстве. Для трансформационной экономики актуальной проблемой является система отношений собственности, в частности, для аграрного сектора - это собственности на землю.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросу институциональных теорий инвестиций посвящено немало работ известных ученых: А. Шпитгоф [5, с. 330-331], Дж. Коммонс [3], В. Митчелл [15], Дж. Бьюкенен [4], У. Ростоу [24], Р. Коуз [11], Ж. Эллиуль [27], Р. Арон [18], Дж. Гэлбрейт [30], Й. Шумпетер [21], В. Фавор [19], К. Эклунд [7], А. Берли [6], Г. Минз [6], I. Надлер [6], С. Чейз [6], П. Друкер [26]. В Украине также представлены научные исследования отечественных ученых с использованием методологического инструментария институционализма А. Быкова, М. Колесник, Т. Косова, Н. Маренков, А. Ивашина, В. Федоренко. В работах Н. Маренкова [13], А. Быковой [1], А. Ивашиной [1],

М. Колесника [9], М. Туган-Барановського [20], раскрыта організація процесу формування і розвитку нерыночних форм хозяйственных взаимодействий в условиях трансформации общественно-экономических отношений.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Особого исследования инвестиционной деятельности в условиях углубления трансформационных процессов в национальной экономической системе требуют рассмотрения двух сторон этого процесса: необходимость и принципы адаптации инвестиционных институтов, как носителей другой институциональной традиции, к условиям рыночной среды, формирующейся; изучение тех положительных институциональных эффектов прямых инвестиций, которые способствуют ускорению институциональных преобразований, адаптации мировых «институциональных стандартов» к национальным условиям.

Постановка задачи, цели исследования. Исследовать теоретические и практические аспекты взаимосвязи структурно-институциональной трансформации с организацией инвестиционного процесса в аграрной сфере экономики.

Метод или методология проведения исследования. Институционализм, как научное направление, возник на рубеже XIX–XX вв., как течение, критикует методологические позиции неоклассической школы. К числу известных представителей этой школы обычно относят Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Митчелла, Д. Кларка. При этом ранний институционализм иногда рассматривают в качестве предшественника кейнсианства [12, с. 28]. Методологической основой нового институционализма являются работы классиков экономической научной мысли.

Изложение основного материала (результаты работы). В статье исследованы особенности институционального обеспечения в развитии инвестиционной деятельности в аграрном секторе экономики. В процессе рассмотрения инвестиционного потенциала, с точки зрения институционального подхода, необходимо учесть инвестиционные мощности в методологии анализа инвестиционного потенциала. Процессы глобализации являются катализатором в поиске странами путей роста экономического благосостояния и важной предпосылкой данного процесса выступает инвестиционный потенциал. Доказана возможность использования институциональной теории в развитии инвестиционной деятельности. Предоставлено рекомендацию о том, что инвестиционный процесс и инвестиционную деятельность целесообразно исследовать и рассматривать в динамике. Институционализм ориентирован на комплексное исследование экономических систем. Теории институционализма, связанные с инвестированием сводятся к отдельным концепциям поведения субъектов рынка и к анализу инвестиционного климата. Для формирования международных экономических отношений, важным элементом определения эффективности глобальной экономики выступают подходы к институциональной экономике. Важным фактором образования экономической институциональной системы является фактор высоких технологий. Предметом познания институциональной теории есть институты, в чем и есть ее преимущества. Институт (как предмет исследования), с одной стороны, обеспечивает широкий взгляд на развитие экономики и общества, анализ экономической системы и общества как целостности при взаимодействии с другими институтами, такими как государство, а с другой – требует глубокого и конкретного понимания сути и особенностей самих институтов. С точки зрения представителей институционализма, институты – это образ мышления и действия, воплощается в социальных обычаях, учреждениях, правилах. По неинституциональным направлениям институты рассматриваются как факторы влияния на решения, которые принимают экономические агенты.

Область применения результатов. Направления дальнейшего развития аграрного сектора национальной экономики зависят от инвестиционной политики, формирует инвестиционный климат в стране и способности государственных институтов ее эффективно реализовать. Инвестиционный процесс, как показывает мировой опыт, способен обеспечить масштабное техническое и технологическое обновление аграрной сферы, результатом чего станет повышение конкурентоспособности сельскохозяйственного производства и обеспечения устойчивого социально-экономического развития страны.

Выводы в соответствии со статьей. Необходимо отметить, что по методологии системного подхода, инвестиционная деятельность носит все признаки системы, которая развивается динамично и подвержена влиянию внешнего и внутреннего институциональной среды. Развитие экономики Украины в условиях углубления трансформационных и интеграционных процессов характеризуется усилением влияния факторов неопределенности и рисков современного институциональной среды, в которой осуществляется инвестиционная деятельность не только национальных, но и иностранных инвесторов. Усиление стелени неопределенности инвестиционного процесса в условиях трансформации национальной социально-экономической системы обусловлено, прежде всего тем, что в условиях перехода к рыночным отношениям сохраняются институты и институты, унаследованные от предыдущей экономической системы, а институты рынка еще не сформированы или слабо функционируют. Также, на развитие инвестиционного процесса влияет постоянная смена экономической ситуации и кон'юнктура, и конкуренция на рынке инвестиционного капитала, внедрение в производство новых технологий и методов организации производственного

процесса. Итак, институционализм выступает продуктивным направлением в развитии инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: инвестиции, институты, теории, методологический инструментарий, институциональная среда, аграрный сектор.

THE INFLUENCE OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT ON DEVELOPMENT OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Bakhur Nadiia

Relevance of the research topic. In the conditions of transformation, a special role in the formation of a favorable institutional environment for the intensification of investment activities in the agricultural sector is given to the state as an important institution for the organization of the process and its participants.

Formulation of the problem. The relationship of investment activity with the processes of institutional transformation is still poorly studied in economic theory due to the novelty of this process and are systemic in nature. Here, a significant role is played, first of all, by the institutional features of the formation of a favorable investment environment in the conditions of deepening transformation and integration processes in the state. For the transformational economy, the system of economic property relations is an urgent problem, in particular, for the agricultural sector – it is land ownership.

Analysis of recent research and publications. Many works of famous scientists are devoted to the issue of institutional theories of investment: A. Spithof [5, p. 330-331], J. Commons [3], W. Mitchell [15], J. Buchanan [4], W. Rostow [24], R. Coase [11], J. Ellul [27], R. Aron [18], J. Galbraith [30], J. Schumpeter [21], W. Favor [19], K. Eklund [7], A. Burley [6], G. Minz [6], I. Nadler [6], S. Chase [6], P. Drucker [26]. In Ukraine, scientific research of domestic scientists using the methodological tools of institutionalism A. Bykova, M. Kolesnik, T. Kosovo, N. Marenkov, A. Ivashina, V. Fedorenko is also presented. In the works of N. Marenkov [13], A. Bykova [1], O. Ivashina [1], M. Kolisnyk [9], M. Tugan-Baranovsky [20], the organization of the process of formation and development of non-market forms of economic interactions in conditions of transformation of social and economic relations.

Selection of unexplored parts of the general problem. A special study of investment activity in the context of deepening transformation processes in the national economic system requires consideration of two aspects of this process: the need and principles of adaptation of investment institutions as carriers of another institutional tradition to the market environment; study of those positive institutional effects of direct investment, which contribute to the acceleration of institutional transformations, the adaptation of world «institutional standards» to national conditions.

Setting the task, the purpose of the study. To study the theoretical and practical aspects of the relationship between structural and institutional transformation with the organization of the investment process in the agricultural sector.

Method or methodology of the study. Institutionalism, as a scientific field, emerged at the turn of the XIX-XX centuries, as a trend that criticizes the methodological positions of the neoclassical school. Among the well-known representatives of this school are usually T. Veblen, J. Commons, W. Mitchell, D. Clark. At the same time, early institutionalism is sometimes considered as a precursor of Keynesianism [12, p. 28]. The methodological basis of the new institutionalism are the works of the classics of economic scientific thought.

Presentation of the main material (results of work). The article examines the features of institutional support in the development of investment activities in the agricultural sector. There is a need to take into account investment capacity in the methodology of analysis of investment potential, in the process of considering investment potential, from the point of view of the institutional approach. The processes of globalization are a catalyst in the search for ways to increase economic prosperity and an important prerequisite for this process is the investment potential. The possibility of using institutional theory in the development of investment activity is proved. A recommendation is given that the investment process and investment activities should be studied and considered in dynamics.

Institutionalism focuses on a comprehensive study of economic systems. Theories of institutionalism related to investment are reduced to separate concepts of behavior of market participants and to the analysis of the investment climate. For the formation of international economic relations, an important element in determining the effectiveness of the global economy are approaches to institutional economics. The factor of high technology is an important factor in the formation of an economic institutional system. The subject of knowledge of institutional theory are institutions, and what are its advantages. The institute (as a subject of research), on the one hand, provides a broad view of the development of the economy and society, analysis of the economic system and society as a whole in interaction with other institutions, such as the state, and on the other - requires a deep and specific understanding institutions. From the point of view of representatives of institutionalism, institutions are a way of thinking and acting that is embodied in social customs, institutions, and rules. In the non-institutional direction, institutions are considered as factors influencing the decisions made by economic agents.

The field of application of results. Directions for further development of the agricultural sector of the national economy depend on the investment policy that shapes the investment climate in the country and the ability of state institutions to implement it effectively. The investment process, as evidenced by world experience, is able to provide large-scale technical and technological renewal of the agricultural sector, which will result in increasing the competitiveness of agricultural production and ensuring sustainable social and economic development of the country.

Conclusions according to the article. It should be noted that according to the methodology of the system approach, investment activity has all the hallmarks of a system that is developing dynamically and is influenced by external and internal institutional environment. The development of Ukraine's economy in the conditions of deepening transformation and integration processes is characterized by increasing influence of uncertainties and risks of the modern institutional environment in which investment activities are carried out not only by national but also foreign investors. Increasing the degree of uncertainty of the investment process in the transformation of the national social and economic system is due primarily to the fact that in the transition to market relations remain institutions and institutions inherited from the previous economic system, and market institutions are not yet formed or poorly functioning. Also, the development of the investment process is influenced by the constant change of the economic situation and the situation and competition in the investment capital market, the introduction of new technologies and methods of organizing the production process, and so on. Thus, institutionalism is a productive direction in the development of investment activities.

Key words: investments, institutions, theories, methodological tools, institutional environment, agricultural sector.

JEL Classification: B25, B41, Q10.

Актуальність теми дослідження. Тема дослідження є досить актуальною. В умовах трансформації, особлива роль у формуванні сприятливого інституційного середовища для активізації інвестиційної діяльності в аграрній сфері відводиться державі, як важливому інституту організації процесу та цього учасників.

Постановка проблеми. Взаємозв'язок інвестиційної діяльності з процесами інституціональної трансформації поки що слабо вивчений в економічній теорії в силу новизни цього процесу та мають системний характер. Тут значну роль відіграють, в першу чергу, інституційні особливості формування сприятливого інвестиційного середовища в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів в державі. Для трансформаційної економіки актуальною проблемою являється система відносин економічної власності, зокрема, для аграрного сектору – це власність на землю. Не вирішення цієї проблеми здатне нівелювати всі заходи організаційно – інституційного характеру, спрямованих на активізацію та стимулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері. Необхідно зазначити, що в умовах поглиблення трансформаційних і інтеграційних процесів, інвестиційна діяльність піддана значному впливу інституційного регулювання інтересів приватних інвесторів, захисту інвестиційного капіталу тощо. Відповідно, інвестиційна діяльність сприяє структурним змінам в системі соціально – економічних відносин, тобто носить системний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню інституціональних теорій інвестицій присвячено чимало праць відомих науковців: А. Шпітгоф [5, с. 330-331], Дж. Коммонс [3], У. Мітчелл [15], Дж. Б'юкенен [4], В. Росту [24], Р. Коуз [11], Ж. Елльюль [27], Р. Арон [18], Дж. Гелбрейт [30], Й. Шумпетер [21], О. Фаворо [19], К. Еклунд [7], А. Берлі [6], Г. Мінз [6], І. Надлер [6], С. Чейз [6], П. Друкер [26]. В Україні також представлені наукові дослідження вітчизняних вчених з використанням методологічного інструментарію інституціоналізму: А. Бикова, М. Колісник, Т. Косова, Н. Маренков, О. Івашина, В. Федоренко. У працях Н. Маренкова [13], А. Бикової [1], О. Івашиної [1], М. Колісника [9], М. Туган-Барановського [20], розкрита організація процесу формування та розвитку неринкових форм господарських взаємодій в умовах трансформації суспільно – економічних відносин.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Особливого дослідження інвестиційної діяльності в умовах поглиблення трансформаційних процесів в національній економічній системі вимагають розгляду двох сторін цього процесу: необхідність і принципи адаптації інвестиційних інститутів, як носіїв іншої інституціональної традиції, до умов ринкового середовища, що формується; вивчення тих позитивних інституціональних ефектів прямих інвестицій, які сприяють прискоренню інституціональних перетворень, адаптації світових «інституціональних стандартів» до національних умов.

Постановка завдання, мети дослідження. Дослідити теоретичні та практичні аспекти взаємозв'язку структурно-інституційної трансформації з організацією інвестиційного процесу в аграрній сфері економіки.

Метод або методологія проведення дослідження. Інституціоналізм, як науковий напрям, виник на рубежі XIX-XX ст., як течія, що критикує методологічні позиції неокласичної школи. До числа відомих представників цієї школи зазвичай відносять Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчела, Д. Кларка. При цьому ранній інституціоналізм іноді розглядають в якості попередника кейнсіанства [12, с. 28]. Методологічною основою нового інституціоналізму являються роботи класиків економічної наукової думки.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Інституціональний підхід до дослідження інвестиційної діяльності, пов'язаної із рухом капіталу, зокрема і іноземного, розглядає її в якості одного з механізмів реалізації економічних трансакцій не тільки на внутрішньому але і на міжнародному ринку з передачею правового контролю від однієї особи до іншої і, на відміну від неокласичного підходу, інституціональний підхід заперечує спрощений підхід до підприємця як до суб'єкта, однозначно і без всяких утруднень що оцінює корисність будь-якого блага з метою максимізації ефекту від використання запасу фінансових ресурсів. Економічна поведінка людини носить складний, а іноді – ірраціональний характер. Особливо це характерно для умов незнайомого (зовнішнього) економічного середовища, в якому підприємець опиняється, займаючись бізнесом.

Загалом же, сучасні інвестиційні теорії інституціоналізму вказують на необхідність врахування впливу позаекономічних чинників активізації інвестиційної діяльності. Теоретики – інституціоналісти визнають необхідність регулюючого і стимулюючого втручання держави в інвестиційні процеси, особливо це актуально для трансформаційних соціально-економічних систем. В працях теоретиків доведена вирішальна роль

державних інститутів в організації інвестиційної діяльності, зокрема, у створенні сприятливого інвестиційного клімату. Насамперед, держава формує інститут фінансових посередників, в тому числі і таких інститутів, які здатні нівелювати в бізнес-середовищі інвестиційні ризики тощо. Інституційна теорія визначає інституції, які формують інвестиційне середовище країни. В першу чергу, це формальні інститути, насамперед економічні, а саме: фінансово-кредитні; ринкові; адміністративні тощо та неекономічні інститути й інституції, зокрема, суспільні інститути, встановлені норми і правила та інші. Слід звернути увагу на те, що інвестиційні теорії інституціоналізму розробили низку концепцій, які визначають поведінки суб'єктів ринкових взаємодій і взаємовідносин та нові методологічні підходи до аналізу інвестиційного клімату країни.

Вклад прибічників неінституціоналізму полягає також в тому, що вони розширили можливості неокласичного аналізу шляхом вбудування теорії прав власності і теорії трансакційних витрат. Поняття трансакційних витрат, запропоноване дослідниками і відсутнє в теоріях неокласичного напрямку, надає дослідженням діяльності підприємств з іноземними інвестиціями тісніший зв'язок з існуючою дійсністю, оскільки для даної категорії бізнесу облік трансакційних витрат має велике значення. Недостатність ринкових сил в умовах сучасної економіки була визнана ефектом трансакційних витрат. Концепція трансакційних витрат, створена зусиллями вчених різних поколінь – Р. Коузом, П. Уільямсоном, Р. Метьюзом – оцінюється, як значний внесок у розвиток теорії фірми.

Науково-практичні дослідження мають ґрунтуватися на врахування і використанні основних концепцій теорії інвестицій, розробленої в межах інституційного підходу до вивчення проблеми.

Інституціональне середовище грає ключову роль у функціонуванні і розвитку трансформаційної економіки. Основу, на якій відбувається людська взаємодія, становлять інституції та відповідні інституційні обмеження. Вплив окремих складових на формування інвестиційного клімату вивчає інвестиційна теорія інституціоналізму, а також вона містить концепції поведінки фірм.

Перегляд традиційних підходів до вивчення руху інвестицій був викликаний змінами, характерними для світової господарської системи другої половини ХХ століття. З'явилися нові напрями теоретичних досліджень, які розглядають інвестиції невідривно від діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК).

Еволюція економічної думки в цьому напрямі була обумовлена:

- по-перше, тим, що транснаціональні корпорації перетворилися на найактивніших суб'єктів вивезення капіталу;

- по-друге, тим, що переважаючого значення в переміщенні капіталу набули прямі іноземні інвестиції;

- по-третє, тим, що натомість традиційному переміщенню капіталу з розвинених країн в країни, що розвиваються, стала переважати тенденція до переміщення капіталу між промислово розвиненими країнами.

У основі цих теорій лежав статистичний матеріал діяльності ТНК США. Пізніші теоретичні дослідження, ґрунтуючись на аналізі і узагальненні досвіду діяльності транснаціональних корпорацій ФРН, а потім і Японії.

Концепції, що описують природу і основні економічні стосунки, пов'язані з переміщенням інвестиційного капіталу, залежно від аспекту, який вони відображають, можна класифікувати таким чином (таблиця 1.)

Враховуючи глобальний характер діяльності транснаціональних корпорацій, який характеризується міжнародним розміщенням виробництва і інноваційною діяльністю, ціла група теорій аналізує різну природу переваг організації такої діяльності.

Ранні дослідження в цій області Е. Чемберліна, С. Хаймера, які відносяться до класу теорій монополістичної конкуренції, пов'язували переваги ТНК в основному з недосконалістю ринку і монополістичним положенням фірми. На думку С. Хаймера [29], якби ТНК не мали монополістичних переваг в області інновацій, інвестиції за рубіж були б не вигідні, оскільки на зарубіжних ринках потрібні високі витрати на маркетингове вивчення ринку. Крім того, непомірно підвищується ступінь ризику в порівнянні з країною походження капіталу. А це, в свою чергу, вимагає додаткових витрат на організацію і дистанційне керування виробництвом.

Послідовники цієї концепції – Ч. Кіндльбергер, Г. Дж. Джонсон, Р. Кейвз, Т. Хорст окрім інновацій (наявність патентів, ноу-хау, управлінських знань) виділяли в якості конкурентних переваг ТНК такі фактори, як імідж торгової марки, легкий доступ до ринків капіталу, кваліфікований персонал, розмір компанії (виробнича і фінансова потужність), вертикальна інтеграція, корпоративна стратегія і тому подібне [31]. Таким чином, корпорація, маючи монополістичні переваги, нейтралізує негативні сторони бізнесу в зарубіжній країні і при цьому може потіснити національних конкурентів.

На думку Е. Чемберліна [24], основним проявом «недосконалої конкуренції» є «диференціація продукту», яка виникає в результаті прагнення задовольнити різноманітні потреби споживача. В результаті у кожного різновиду продукту з'являється свій монополіст, що має відомі переваги, в тому числі інноваційні, але в той же час відкритий для конкуренції з досконалішими заміниками.

До групи теорій, що аналізують вплив інвестицій на економіку країни-реципієнта, відноситься теорія надзоганяючого циклу. В роботі Т. Озави, автор показує, яким чином інвестиції можуть форсувати економічний прогрес і поліпшення структури економіки в країнах, що розвиваються [33]. В своєму дослідженні автор використав модель розвитку японської промисловості, яка мала назву «парадигмою гусей, що летять».

Згідно з цією парадигмою в кожній галузі на першій фазі розвитку надходження товарів забезпечується в основному за рахунок імпорту, на другій стадії вплив імпорту слабшає, оскільки отримує розвиток імпортозаміщеного виробництва, яке у міру наростання витісняє імпорт, і на третій стадії галузь стає такою, що експортує, оскільки виробництво товарів починає випереджати попит.

Таблиця 1. Інституційна теорія як методологічна основа інвестиційної діяльності

Теорії і концепції	Аналізований аспект	Автори
Теорії, які описують вплив міжнародного руху капіталу на національну економіку	Вплив міжнародних інвестицій на національні інвестиції і рівень зайнятості	Л. Метцлер, Ф. Махлуп, К. Розе, Д. Данінг
Теорії, які описують вплив експорту інвестицій на економічний цикл	Виявлення антициклічного впливу зовнішніх і внутрішніх інвестицій	К. Бранді, Д. Хаубольд, Х. Е. Шарпер
Теорії, які описують макроекономічний вплив інвестицій на платіжний баланс країни	Активізація чи пасивізація платіжного балансу в результаті надходження інвестицій	Р. Стоубог, Р. Вернон, Д. Хаубольд, В. Реддевей, Р. Гільпін
Теорія інвестиційних імпульсів	Кумулятивне інвестування	А. Шпітгоф, М. Туган-Барановський
Теорія свідомого формування обмежувального чи сприятливого інвестиційного середовища	Державне управління інвестиційними процесами та лібералізації іноземної підприємницької діяльності. Транснаціоналізація економіки завдяки корпоратизації.	В. Ростоу, Ж. Елльоль і Р. Арон
Еклектична модель прямих іноземних інвестицій	OLI-парадигма міжнародного виробництва	Д. Даннінг
Теорія «індустріального суспільства»	Держава має забезпечувати безризиковість корпоративної діяльності, утворюючи відповідні національні та міжнародні інституції	Дж. Гелбрейт
Теорія зникаючих інвестиційних можливостей	Основні причини зникнення інвестиційних можливостей	Й. Шумпетер
Теорія наздоганяючого циклу; макроекономічна теорія прямих інвестицій; теорія конкурентної переваги націй	Взаємодія ТНК з країнами-реципієнтами з метою підвищення конкурентних переваг країн	Т. Озава, К. Кодзима, М. Портер
Концепція, яка систематизує фактори, що вплинули на інтенсивність потоку прямих іноземних інвестицій в світовій економіці	Вплив короткострокових, довгострокових і структурних факторів	Дослідження наукових підрозділів ООН
Теорія «народного капіталізму»	Акціонування. Створення транснаціональних корпорацій	А. Берлі, Г. Мінз, І. Надлер, С. Чейз, П. Дракер

Джерело: Складено автором

Т. Озава додав в цю парадигму інвестиційний аспект і на прикладі співпраці Японії і країн Південно-Східної Азії показав, як за допомогою іноземних інвестицій можна створювати нові конкурентоспроможні галузі, які сприятимуть прогресу всієї економіки. При цьому іноземні інвестори допомагають значно скоротити другу фазу розвитку і швидко перейти до стадії експортно-орієнтованого розвитку.

М. Портер, провівши масштабні дослідження, створив свою теорію конкурентної переваги націй. У цій теорії певне місце відведене поєднанню стратегій транснаціональних корпорацій з конкурентними перевагами країн-реципієнтів. М. Портер сформулював чотири групи факторів, які в сукупності утворюють так званий «діама́нт конкурентних переваг» [17].

В роботах Хакансона, Діккена, Вефера, Лаулайанела розглянуті дослідження просторової організації продуктивних сил у світовому економічному просторі [28, 25, 35, 32].

Хакансоном була запропонована просторова модель розширення фірми, що містить п'ять стадій зростання. На першій стадії компанія розширюється шляхом створення підрозділів у рамках національного ринку. На другому етапі здійснюється залучення торгових агентів за кордоном в країнах, де не застосовуються торгові бар'єри. На третьому етапі створюються власні торгові філії за кордоном в країнах, де торгівля здійснюється особливо успішно. На наступному етапі створюються дочірні компанії по виробництву товарів в країнах, де вже існують торгові підрозділи. Завершальним етапом є проникнення на ринки країн, що проводять обмежувальну торгову політику, шляхом створення виробничих підрозділів і мережі дистриб'юторів. Таким чином, компанія поступово перетворюється з поодинокі фірми в транснаціональну корпорацію. Схожі стадії розвитку виділяє у своїй моделі Діккен, розглядаючи як додаткові варіанти укладення ліцензійних угод і поглинання місцевих фірм.

Е. Вефер вважає, що стратегія розширення фірми, що виробляє декілька видів продукції, не може вкладатися в рамки однієї моделі, оскільки різні види продуктів можуть знаходитися на різних стадіях розвитку. Тому стратегія розширення фірми повинна носити багатоплановий характер, виробництво кожного виду продуктів може розвиватися по своїй моделі залежно від особливостей ринку цього виду продукції.

Значний вклад в створення теоретичної бази ТНК вносять експерти ООН, які працюють в рамках Програми по вивченню транснаціональних корпорацій (Program on Transnational Corporations). Щорічні огляди, що випускаються організацією UNCTAD, ставлять своєю метою вивчення природи ТНК, їх впливи на світовий розвиток, у тому числі на економіку країн експортерів і імпортерів капіталу, а також шляхів створення сприятливого середовища для міжнародних інвестицій. Згідно з дослідженнями експертів ООН сукупність факторів, які впливають на об'єми прямих іноземних інвестицій у світовій економіці, можна поділити на три категорії – короткострокові фактори; фактори, обумовлені економічною політикою і такі, що мають довгострокову дію; і структурні фактори.

Вплив короткострокових факторів проявляється через цикли ділової активності в країнах експортерів і імпортерів капіталу, при цьому циклічність по-різному відбивається на інвестиціях в різних секторах економіки (приміром, інвестиції в сектор послуг менше схильні до впливу в порівнянні з інвестиціями в оброблювальну промисловість). Економічні цикли також впливають на спосіб фінансування прямих іноземних інвестицій – вкладення материнської компанії в активи за кордоном, реінвестиції з прибутку, що створюється зарубіжним підрозділом, внутрішньо-фірмові позики. Залежно від економічної ситуації в країнах експортерів і імпортерів міняється співвідношення між джерелами фінансування. Під час циклічного підйому материнська компанія може збільшувати фінансування інвестицій за кордоном на безповоротній основі або у вигляді внутрішньо-фірмових позик. І, навпаки, під час рецесії ТНК може поміняти політику фінансування інвестицій за кордоном, зарубіжні підрозділи фінансуватимуть інвестиції з власного прибутку. Більше того, якщо зарубіжні підрозділи працюють в сприятливіших економічних умовах, ніж материнська компанія, прибуток з-за кордону може повертатися в країну походження капіталу. З економічними циклами тісно пов'язані і процеси злиття і поглинань. Оскільки фінансування придбання підприємств відбувається зазвичай за рахунок прибутку, то в періоди економічного спаду відбувається уповільнення продажів на ринках корпоративного контролю. Звичайно, ринки злиття і поглинань знаходяться під дією і інших факторів, наприклад, ставки відсотка і стану ринку цінних паперів, але вплив бізнес-циклів безперечний.

Довготривалі фактори, що впливають на динаміку прямих іноземних інвестицій, пов'язані зі змінами в економічній політиці, що мають глобальну дію. Транснаціональні корпорації швидко реагують на різні політичні зміни, у тому числі шляхом зміни зарубіжних інвестицій, які несуть в собі довготривалу реакцію. В число факторів, пов'язаних з політичними змінами в світі, включаються лібералізація торгівлі, довготривалі зміни валютних курсів, процеси лібералізації і приватизації, що відбуваються в різних країнах, інтеграційні процеси в субрегіонах світу.

В якості структурних факторів розглядаються фактори інерційного характеру. Вони пов'язані з існуючою у світі розстановкою сил у сфері міжнародних інвестицій. Рух інвестицій у світі значною мірою пов'язаний з мережею підприємств, що сформувалася у світовій економіці, створених ТНК. В рамках вже функціонуючої в світі міжнародної системи виробництв відбуватиметься постійне збільшення накопичених прямих іноземних інвестицій навіть за відсутності дії короткострокових і довготривалих факторів.

Загалом, інвестиційна діяльність в аграрному секторі вітчизняної економіки має властиві тільки їй особливості. Розвиток процесу інвестування в агропромисловий сектор України характеризується наступними тенденціями.

Впродовж останніх років капітальні інвестиції в аграрний сектор характеризуються позитивною динамікою як у вартісному виразі, так і щодо їхньої частки у загальній структурі капітальних інвестицій в економіку України. Так, якщо у 2011 р. обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство становив 13496,6 млн. грн, або 6,4% загального обсягу капітальних інвестицій в економіку, то у 2016 р. – 57804,7 млн. грн., або 14,1%, а у – 2019 р. – 59129,5 млн. грн. або 9,5% загального обсягу капітальних інвестицій в економіку. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр., у % до загального підсумку, наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр. (у фактичних цінах; мільйонів гривень)

	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство:	11568	18796	30155	50484	64243	66104	59129
у т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ним послуг	11311	18388	29310	49660	63401	65059	58555
Промисловість:	56725	86242	87656	117754	143300	199896	254196 (всього)
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8665	13487	13548	21291	18927	30213	-
Будівництво	32790	36057	43464	44444	52176	55994	62346
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18868	20716	20663	29957	33665	51818	44173
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19592	15498	18704	25107	37944	50078	43792
Тимчасове розміщення й організація харчування	1671	1482	1393	1478	2134	2675	2832
Інші види економічної діяльності	47847	40629	71081	89992	115000	152161	196320

Джерело: складено автором за даними Статистичного збірника «Сільське господарство України 2018» Державної служби статистики України, а також даними Державної служби статистики України за 2019 рік, режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf, <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Приріст капітальних інвестицій в аграрному секторі протягом 2011-2019 рр становив 44308,1 млн. грн. (4,3 рази).

Темпи зростання капітальних інвестицій в аграрний сектор в цілому перевищують темпи зростання обсягів виробництва валової продукції сільського господарства. За 2011-2019 рр. індекс капітальних інвестицій перевищував індекс валової продукції сільського господарства за винятком 2013 та 2014.

Основним джерелом капітальних інвестицій в аграрному секторі є власні кошти підприємств та організацій. Дані стосовно капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Структура капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування за 2016-2019 рр.

Джерела фінансування капітальних інвестицій	Структура капітальних інвестицій, %			
	2016	2017	2018	2019
Капітальні інвестиції, усього	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч. за рахунок:				
- коштів державного бюджету	2,3	3,4	4,0	4,9
- коштів місцевого бюджету	7,1	9,3	8,7	9,1
- власних коштів підприємств та організацій	69,4	69,1	71,3	65,0
- кредитів банків та інших позик	7,1	6,6	6,7	10,8
- коштів іноземних інвесторів	2,9	1,4	0,3	0,7
- коштів населення на будівництво житла	8,9	7,3	6,4	5,2
- інших джерел фінансування	2,3	2,9	2,6	3,9

Джерело: складено автором за джерелом [18] та за даними Державної служби статистики України, за 2019 рік. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Дані таблиці 3 свідчать про наступне: за чотири роки в структурі капітальних інвестицій в Україні за джерелами фінансування відбулися суттєві зміни. Найбільшу суму капітальних вкладень становлять власні кошти підприємств та організацій, частка яких в загальному обсязі капітальних інвестицій в 2018 році зросла порівняно з попередніми роками і склала 71,3%. У 2019 році спостерігалось зменшення показника – він склав 65% (-6,3%). Також необхідно відмітити такі сприятливі зміни, як збільшення частки капітальних інвестицій за рахунок коштів державного бюджету, частка яких в 2016 році становила 2,3% загального обсягу, в 2017 році вона збільшилась до 3,4%, а вже у 2018 році – становила 4,0% та у 2019 році за даним показником маємо приріст - становив 4,9%. Частка капітальних інвестицій за рахунок коштів місцевих бюджетів в 2017 році порівняно з 2016 роком зросла до 9,3%, але в 2018 році дещо зменшилась і становила 8,7% від загальної суми інвестицій, однак, у 2019 році – збільшилась на 0,4% проти 2018 року (9,1%). Це свідчить про можливість місцевих органів влади більше коштів залучати в місцеві та регіональні проекти.

В той же час, у 2019 році, зросла частка капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик, тобто банківська сфера почала створювати умови для можливостей кредитування інвестиційних проектів порівняно з іншими аналізованими періодами. Частка коштів населення на будівництво житла зменшилась – з 8,9% у 2016 році до 6,4% у 2018 році, на що в свою чергу вплинули труднощі з тримання банківських кредитів. Але у 2019 році, ситуація трохи покращилася, показник зріс. Дійсно негативними змінами в структурі капітальних вкладень є значне скорочення інвестицій за рахунок коштів іноземних інвесторів: якщо в 2016 році кошти іноземних інвесторів склали 2,9% загального обсягу капітальних інвестицій, то в 2018 році всього 0,3%. Ситуація трохи покращилася у 2019 році – показник склав 0,7%. Це ще раз підтверджує висновки про те, що більшість іноземних інвесторів не ризикують вкладати кошти в економіку України.

Сільськогосподарські підприємства капітальні інвестиції, переважним чином, спрямовують на вирощування сільськогосподарських культур. Зокрема, за даними Мінагрополітики України, протягом 2019 р. у регіонах в агропромисловому комплексі України тривала підготовка та впровадження 393 інвестиційних проектів загальною вартістю майже 41 млрд. грн. Вартість інвестиційних проектів варіює від 100 тис. грн. до 9,6 млрд. грн. У 2018 р. завершено реалізацію 55 інвестиційних проектів на загальну суму майже 1,7 млрд. грн. Створено орієнтовно 400-500 робочих місць.

Слід також зауважити, що виробництво продукції сільського господарства порівняно з харчовою промисловістю стабільно залишається інвестиційно привабливим. У 2018 році на гривню капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів припало 2,81 грн. відповідних витрат у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг. Для порівняння, цей показник 2009 року становив – 1,00 грн./грн.; 2012 року – 1,40 грн./грн.; 2015 року – 2,16 грн./грн.; 2017 року – 2,35 грн. капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг на 1 грн. капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів. За прогнозами науковців Інституту аграрної економіки, точка рівноваги в пріоритетності сільського господарства і харчової промисловості матиме місце у 2025 році.

В умовах обмеженості власних фінансових ресурсів та інвестиційної кризи в Україні, іноземний капітал у формі прямих і портфельних інвестицій є одним із джерел фінансування, яке дає можливість покривати тимчасові потреби вітчизняного сільськогосподарського виробника у фінансах. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), є найвигіднішим способом фінансування, оскільки у цьому випадку держава не повинна здійснювати платежі

на обслуговування боргів. З позиції платіжного балансу пряме іноземне інвестування – це будь яке надання кредиту чи придбання власності зарубіжного підприємства, певна частка якого перебуває у власності резидентів країни інвестора. У більш широкому контексті іноземні інвестиції слід розглядати як елемент залучення сукупного іноземного капіталу для здійснення економічних перетворень. Але для цього прямі іноземні інвестиції повинні надходити для технічного та технологічного переоснащення, ноу-хау, патентів для проведення реконструкції і модернізації сільського господарства та матеріальних коштів. Прямі іноземні інвестиції заохочують експорт країни, дають змогу підприємствам сільського господарства розширити свою мережу збуту і таким чином розширити асортимент сільськогосподарських товарів, які продаються на закордонних ринках, більшою мірою, ніж якби вся торгівля здійснювалася через експорт.

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр., у % до загального підсумку, наведено в таблиці 4.

Малосприятливий інвестиційний клімат в Україні – головна причина відсутності стратегічних іноземних інвестицій. Він зумовлює вичікувальну позицію стратегічних інвесторів, особливо у плані залучення середнього й великого капіталу. Навіть більше, спостерігається тенденція відтоку вже залучених інвестицій: з 2014 року іноземними інвесторами вилучено понад 280 млрд. дол. США.

Світовий досвід переконує, що для макроекономічної стабілізації країн з перехідною економікою та їх інтеграції у світову економіку необхідні інвестиції в економіку країни на рівні 19-25% ВВП.

Теперішній час характеризується поглибленням глобалізаційних процесів в економічних відносинах і взаємодіях суб'єктів господарювання. Інвестування, а саме прямі інвестиції, стало основним фактором розвитку цих процесів. Потребу країн у залученні іноземних інвестицій важко переоцінити. Більшість країн світу мають обмежені внутрішні ресурси, тому залучення іноземного капіталу є невід'ємною складовою зовнішньоекономічних відносин будь-якої країни.

Таблиця 4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності за період 2010-2019 рр.*, у % до загального підсумку

	2010	2014	2015	2016	2017	2018	На 31.12.2018	На 31.12.2019
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	1,7	1,4	1,6	1,6	1,9	1,8	1,7	1,5
Промисловість:	41,7	32,9	32,4	30,8	31,0	33,4	33,0	32,4
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	4,8	6,0	7,1	7,5	8,1	8,7	8,6	7,9
Будівництво	3,2	2,9	3,4	3,4	3,3	2,9	2,9	2,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,9	12,7	15,7	16,3	16,4	15,7	16,7	15,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2,5	2,9	3,5	3,4	3,5	3,1	3,1	3,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,2	0,8	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0
Інші види економічної діяльності	38,8	46,4	42,4	43,5	42,8	42,0	41,5	35,5

*Сформовано автором за даними Статистичного збірника «Сільське господарство України 2018» Державної служби статистики України, а також за даними Державної служби статистики України за 2019 рік, URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf, http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/inv_zd/pi_ak_ved/arh_pi_ak_ved_u.html

Надзвичайно важливу, постійно зростаючу роль у міжнародному бізнесі грають саме прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Вперше визначення ПІІ було надане Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Вони розглядають ПІІ як категорію міжнародних інвестицій, що відображає мету отримання резидентом однієї країни (прямим інвестором) стійкого інтересу в підприємстві, яке є резидентом іншої країни (підприємства прямого інвестування). Стійкий інтерес передбачає існування довгострокових відносин між інвестором і підприємством прямого інвестування і значну міру впливу інвестора на управління підприємством. Відносини прямого інвестування встановлюється тоді, коли прямий інвестор придбав 10 або більше відсотків акцій підприємства за кордоном.

Зазвичай економісти виділяються прямі та непрямі шляхи (ефекти) впливу ПІІ на економіку країни. Прямі ефекти стосуються безпосередньо підприємств, які стають об'єктами інвестування, або тих, що створені за кошти іноземного надходження. Непрямі ефекти впливу ПІІ називають в економічній літературі екстерналіями. Вони відображають вплив на інші місцеві підприємства, які не є об'єктами ПІІ. Екстерналії можуть бути як горизонтальними, так і вертикальними. Вертикальні екстерналії – грошові, а горизонтальні – негрошові.

Вертикальні екстерналії присутні тоді, коли між підприємствами-реципієнтами та місцевими підприємствами без інвестицій встановлюються вертикальні зв'язки, що забезпечуються угодами щодо купівлі-продажу, отримання ліцензії, підпорядкування тощо. Дослідження вказують на те, що зазвичай

непрямі ефекти від вертикальних екстерналій є найвідчутнішими, особливо, коли підприємство з іноземним капіталом замовляє проміжний продукт у місцевого підприємства.

Щодо горизонтальних екстерналій, що відомі також як «технологічні зовнішні ефекти» відображають поділ знаннями, вміннями та навичками між підприємством з іноземними вкладеннями та місцевими підприємствами.

Як прямі, так і непрямі ефекти впливу ПІІ на економіку можуть бути як позитивними, так і негативними.

Вплив зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища на активізацію інвестиційної діяльності в трансформаційній економічній системі досліджувалися вітчизняними і зарубіжними вченими. Зокрема, А. Бикова та О. Івашина вважають, що фінансовий бік інвестиційного процесу є лише частиною економічної проблеми. Автори розглядають інвестиційну діяльність з позицій єдності функціонування фінансових, трудових, матеріально-технічних та інноваційних ресурсів, яка здійснюється лише за умови формування сприятливого інституціонального середовища для такого виду діяльності [1]. Тому, важливим залишається питання не тільки ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності, але і умов здійснення такого процесу. Відповідно, розгляд наукової проблеми вимагає системного підходу до комплексного дослідження соціально-економічних явищ і процесів в умовах трансформації. Крім того, в національній економічній системі поглиблюється інтеграційні процеси, зокрема євроінтеграційні. Тому, як зауважує Т. Косова, посилення євроінтеграційного процесу в Україні дозволить сформувати ефективне внутрішнє інституціонального середовища, яке б відповідало запитам суб'єктів інвестиційного процесу та буде здатне активізувати і стимулювати надходження інвестиційних ресурсів як загалом в національну економіку, так і в окремі її галузі [12].

В умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів залишається актуальним формування сприятливого інвестиційного клімату в державі. Адже, на внутрішньому і міжнародному ринку інвестиційного капіталу має місце висока конкуренція, подібна до конкуренції на товарних чи ресурсних ринках. Тому, формування сприятливого інституціонального середовища для ведення бізнесу усіх форм власності залишається важливим завданням національних інститутів управління, регулювання і стимулювання такого виду діяльності. В умовах трансформації соціально-економічної системи залишається важливим пошук необхідних інвестиційних ресурсів, які виступають в якості каталізатора і забезпечення сталого розвитку країни. Тому, як зазначає М. Колісник, ефективна інвестиційна діяльність можлива за умови тісної взаємодії організаційно-правових, фінансових, природних, техніко-технологічних, інформаційно-інтелектуальних, інноваційних та інших суспільних ресурсів [9].

Погоджуємося з підходом В. Федоренко [22], який пропонує розглядати інвестиційну діяльність як єдину економічну систему із властивою їй сукупністю взаємодіючих підсистем і елементів. На думку Н. Маренкова [13], інвестиційний процес має всі ознаки системи із властивою їй сукупністю елементів. Звідси, така система має властивий тільки її суб'єкт (інвестор), об'єкт (об'єкт інвестицій), а також постійно діючі взаємозв'язки і взаємодії між ними її структурними елементами (отримання і вільне розпорядження інвестиційним доходом). Такі взаємодії і взаємовідносини відбуваються в сформованому інвестиційному середовищі. Автор вважає, що в інвестиційному середовищі усі процеси є двосторонніми.

Галузь застосування результатів. Напрями подальшого розвитку аграрного сектору національної економіки залежить від інвестиційної політики, яка формує інвестиційний клімат в країні та здатності державних інститутів її ефективно реалізувати. Інвестиційний процес, як засвідчує світовий досвід, здатний забезпечити масштабне технічне і технологічне оновлення аграрної сфери, результатом чого стане підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Слід зауважити, що державна в особі інститутів з одного боку формує інституційне середовища цієї діяльності та контролює сам процес, а з іншого – є суб'єктом інвестиційного процесу. Національні інститути також забезпечують концентрацію інвестиційних ресурсів для структурної трансформації аграрної сфери й соціального розвитку сільської території тощо. Тому, при розробці стратегії інвестиційної політики в країні необхідно використовувати системний підхід, що дозволить досягнути раціонального використання інвестиційного капіталу для інституційно-структурної трансформації сільськогосподарського виробництва та реалізації інших соціально – економічних цілей і завдань сталого розвитку, а також виявити особливості та специфіку організації інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки умовах переходу до ринкових відносин та участі в євроінтеграційних процесах [14].

При цьому, на нашу думку, інвестиційний процес і інвестиційну діяльність доцільно досліджувати і розглядати в динаміці, оскільки, будь-яка система постійно змінюється під впливом як внутрішніх так і зовнішніх чинників.

Висновки відповідно до статті. Необхідно зазначити, що за методологією системного підходу, інвестиційна діяльність носить всі ознаки системи, яка розвивається динамічно і піддана впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища. Розвиток економіки України в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів характеризується посиленням впливу факторів невизначеності та ризиків сучасного інституційного середовища, в якому здійснюється інвестиційна діяльність не тільки національних, але і іноземних інвесторів. Посилення ступеня невизначеності інвестиційного процесу в умовах трансформації національної соціально – економічної системи обумовлене, насамперед тим, що в умовах переходу до ринкових відносин зберігаються інститути та інституції, успадковані від попередньої економічної системи, а інститути ринку ще не сформовані або слабо функціонують. Також, на розвиток інвестиційного

процесу впливає постійна зміна економічної ситуації та кон'юнктура і конкуренція на ринку інвестиційного капіталу, впровадження у виробництво нових технологій і методів організації виробничого процесу тощо. Отже, інституціоналізм виступає продуктивним напрямком у розвитку інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бикова А. Л., Івашина О. Ф. Нагромадження капіталу в процесі економічного розвитку (історія, форми, інститути): монографія. Дніпропетровськ: Наука та освіта, 2007. 167 с.
2. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента. Киев : Эльга, Ника-центр, 2004. 440 с.
3. Блауг М. Шпитгоф. 100 великих економістів до Кейнса. СПб.: Економікус, 2008. 352 с.
4. Бреннан Дж., Бьюкенен Дж. Причина правил. Конституційна політична економія. СПб.: Економічна школа, 2005. 272 с.
5. Дж. Коммонс. Економіка колективних дій. Нью Йорк, Макмілан, 1951.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 847 с.
7. Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель: (Экономика для начинающих и не только для них...): Пер. со швед. / Авт. предисл. В. В. Попов, Н. П. Шмелев; Науч. ред. А. М. Волков. М.: Экономика, 1991. 349 с.
8. Історія економічних учень: підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін. Київ : КНЕУ, 1999. 564 с.
9. Колісник М. М. Механізми управління регіонального управління інвестиційною діяльністю: авторефер. дис. к. держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2008. 20 с.
10. Косова Т. Д. Становлення інституційних інвесторів в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. НАГ України. Донецьк: Ін-т економіки промисловості, 2004. 269 с.
11. Коуз Р. Фирма, рынок и право / пер. с англ. Б. Пинскера. М.: Дело ЛТД, 1993. 192 с.
12. Мазурок, Петро Петрович. Історія економічних учень у запитаннях і відповідях : навчальний посібник. 2-е вид., стереотип. Київ : Знання, 2006. 477 с.
13. Маренков Н. Л. Основы управления инвестициями: учеб. М.: Едиториал, 2003. 440 с.
14. Михайлов А. П. Методичні підходи та система показників визначення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки. URL: <https://cutt.ly/jo92Tu1>
15. Митчелл У. Экономические циклы: проблема и ее постановка. М. Л., 1930.
16. Політична економія. Економічна енциклопедія, Т. 2, М., 1975. С. 28.
17. Портер М. Міжнародна конкуренція: конкурентні переваги країн. пер. з англ. М.: Міжнародні відносини, 1993. 896 с.
18. Реймон Арон. Вступ до філософії історії: Есе про межі історичної об'єктивності: пер. з фр. Оксана Йосипенко, Сергій Йосипенко. Київ: Український центр духовної культури, 2005. 580 с.
19. Самогосенкова О. В. Інвестиційна діяльність в Україні: тенденції та перспективи. Ефективна економіка. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7052>.
20. Туган-Барановский М. И. Основы политической экономии. СПб.: Т-во О. Н. Поповой, 1909. 385 с.
21. Фаворо О. Внутренние и внешние рынки. Вопросы экономики. 1997. №10. С.90-103.
22. Федоренко В. Г., Гойко А. Ф. Инвестознавство: підруч. Київ : МАУП, 2000. 408 с
23. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры; пер. с нем. М.: Прогресс, 1982. 455 с.
24. Chamberlin E. H. The Theory of Monopolistic Competition. ARe – Orientation of the Theory of Value. Cambridge, 1949.
25. Dicken P. Global shift: the internationalization of economic activity. 2th ed., Paul Chapman Publishing Ltd., 1992.
26. Drucher P. Americans Next Twenty years, N.-Y., 1957. p. 36.
27. Ellul Jacques. The Technological Society. N-Y. 1964.
28. Hakanson L. Towards a the ory of location and corporategrowth / Spatialanalysis: industry and industri alenvironment. London, Wiley, 1979.
29. Hymer S., Rowthom R. Multinational Corporations and International Oligopoly : the Non - American Challenge. Cambridge. London, 1970.
30. Galbraith, John, The New Industrial State, 1967.
31. Kindleberger Ch. International Economics. Homewood, 1968.
32. Laulajainen R., Stafford H,A. Corporate Geography: Business location principles and cases. London: Kluwer Academic Publisher, 1995.
33. Ozawa T. Foreign direct investment and economic development. Transnational Corporation. 1992. N°1,1 (February).
34. W. Rostow. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist. Manifesto, 1960.
35. Wever E. Friesland: Spatial dynamics within a dynamic company. The Corporate Firm in a Changing World Economy: case studies in the geography. 1984.
36. World Investment Report 1993: Transnational Corporations and Integrated International Production. UN, New York, 1993. P.91.

References

1. Bykova, A. L. & Ivashyna, O. F. (2007). *Nahromadzhennia kapitalu v protsesi ekonomichnoho rozvytku (istoriia, formy, instytuty), monohrafiia [Accumulation of capital in the process of economic development (history, forms, institutions): monograph]. Nauka ta osvita, Dnipropetrovsk, p. 167.*
2. Blank, I. A. (2004). *Osnovy investitsionnogo menedzhmenta [Fundamentals of investment management], El'ga, Nika-tsentr, K., p. 440.*
3. Blaug, M. & Shpitgof, A. (2008). *100 velikikh ekonomistov do Keynsa [100 great economists before Keynes]. SPb.: Ekonomikus, 352 p.*
4. Brennan Dzh. & B'yukenen, Dzh. (2005). *Prichina pravil. Konstitutsionnaya politicheskaya ekonomiya [Reason for the rules. Constitutional political economy]. SPb.: Ekonomicheskaya shkola, 272 p.*
5. Kommons, Dzh. (1951). *Ekonomika kolektivnikh diy [Economics of collective action]. N'yu York, Makmilan.*
6. *Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia] (2001): U trokh tomakh. T. 2. / Redkol.: ...S. V. Mochernyi (ed) ta in. Vydavnychiy tsentr «Akademiia», K., 847 p.*
7. Eklund, K. (1991). *Effektivnaya ekonomika – shvedskaya model': (Ekonomika dlya nachinayushchikh i ne tol'ko dlya nikh...) [Efficient economy - the Swedish model: (Economics for beginners and not only for them ...)], translated V. V. Popov, N. P. Shmelev; Nauch., A. M. Volkov (Ed.), M.: Ekonomika, 349 p.*
8. *Istoriia ekonomichnykh uchen: pidruchnyk [History of economics: fellow] (1999). / L. Ya. Korniiichuk, N. O. Tatarenko, A. M. Poruchnyk ta in. K.: KNEU, 564 p.*
9. Kolisnyk, M. M. (2008). *Mekhanizmy upravlinnia rehionalnoho upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu [Mechanisms of management of regional management of investment management]: avtorefer. dys. k. derzh. upr.: 25.00.02. Kharkiv, 20 p.*
10. Kosova, T. D. (2004). *Stanovlennia instytutsionalnykh investoriv v Ukraini: problemy teorii ta praktyky: monohrafiia [The Establishment of Institutional Investors in Ukraine: Problems and Theory of Practice: Monograph], NAH Ukrainy, In-t ekonomiky promyslovosti, Donetsk, 269 p.*
11. Kouz, R. (1993). *Firma, rynek i pravo [Firm, market and law], translated by B. Pinskera, M.: Delo LTD, 192 p.*
12. Mazurok, Petro Petrovych (2006). *Istoriia ekonomichnykh uchen u zapytanniakh i vidpovidiakh : navchalnyi posibnyk [History of economics in questions and answers: a textbook]. 2 (ed)., stereotyp, Kyiv: Znannia, 477 p.*
13. Marenkov, N. L. (2003). *Osnovy upravleniya investitsiyami: ucheb. [Fundamentals of investment management: textbook]. M.: Editorial, 440 p.*
14. Mykhailov, A. P. *Metodychni pidkhody ta systema pokaznykiv vyznachennia investytsiinoho klimatu v ahrarnomu sektori ekonomiky [Methodical approaches and the system of indicators for identifying the investment climate in the agricultural sector of the economy]. URL: <https://cutt.ly/jo92Tyl>.*
15. Mitchell, U. (1930). *Ekonomicheskie tsikly: problema i ee postanovka [Economic cycles: the problem and its formulation], L., M.*
16. *Politychna ekonomii (1975). Ekonomichna entsyklopediia [Political economy. Economic Encyclopedia], Vol. 2, M., p. 28.*
17. Porter, M. (1993). *Mizhnarodna konkurentsia: konkurentni perevahy krain [International competition: competitive advantages of countries], translated, M.: Mizhnarodni vidnosyny, 896 p.*
18. Aron, Reimon. (2005). *Vstup do filosofii istorii: Ese pro mezhi istorychnoi obiektyvnosti [Introduction to the philosophy of history: Essays on the limits of historical objectivity]: translated by Oksana Yosypenko, Serhii Yosypenko, Kyiv: Ukrainyskyi tsentr dukhovnoi kultury, 580 p.*
19. Samotoienkova, O. V. (2019). *Investytsiina diialnist v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy [Investment activity in Ukraine: trends and prospects]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7052>.*
20. Tugan-Baranovskiy, M. I. (1909). *Osnovy politicheskoy ekonomii [Fundamentals of political economy]. SPb.: T-vo O. N. Popovoy, 385 p.*
21. Favoro, O. (1997). *Vnutrennie i vneshnie rynki [Domestic and foreign markets]. Voprosy ekonomiki – Economic issues, 10, 90-103.*
22. Fedorenko, V. H. & Hoiko, A. F. (2000). *Investoznavstvo [Investment Studies: textbook]. K.: MAUP, 408 p.*
23. Shumpeter, Y. A. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: issledovanie predprinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyunktury [Theory of economic development: a study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and the cycle of business], translated by Y. A. Shumpeter, M.: Progress, 455 p.*
24. Chamberlin, E. H. (1949). *The Theory of Monopolistic Competition. ARE – Orientation of the Theory of Value, Cambridge.*
25. Dicken, P. (1992). *Global shift: the internationalization of economic activity. 2th ed., Paul Chapman Publishing Ltd.*
26. Drucher, P. (1957). *Americans Next Twenty years, N.-Y., p. 36.*
27. Ellul, Jacques. (1964). *The Technological Society. N-Y.*
28. Hakanson, L. (1979). *Towards a theory of location and corporate growth, Spatial analysis: industry and industrial environment. London, Wiley.*
29. Hymer, S., Rowthorn, R. (1970). *Multinational Corporations and International Oligopoly : the Non - American Challenge. Cambridge. London.*
30. Galbraith, John (1967). *The New Industrial State.*

31. Kindleberger, Ch. (1968). *International Economics*. Homewood.
32. Lualajainen, R., Stafford, H. A. (1995). *Corporate Geography: Business location principles and cases*. London: Kluwer Academic Publisher.
33. Ozawa, T. (1992). *Foreign direct investment and economic development, Transnational Corporation, Vol. °1 No. 1 (February)*.
34. Rostow, W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist, Manifesto*.
35. Wever, E. (1984). *Friesland: Spatial dynamics within a dynamic company. The Corporate Firm in a Changing World Economy: case studies in the geography*.
36. *World Investment Report (1993). Transnational Corporations and Integrated International Production. UN, New York, P. 91.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Бахур Надія Вікторівна, головний консультант сектору регіональних стратегій, Центру регіональних досліджень

Національний інститут стратегічних досліджень
вул. Алмазова 18/7, м. Київ, 01133, Україна
e-mail: Nadin_B@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3025-6763

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Бахур Надежда Викторовна, главный консультант сектора региональных стратегий, Центра региональных исследований

Национальный институт стратегических исследований
ул. Алмазова 18/7, г. Киев, 01133, Украина
e-mail: Nadin_B@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bakhur Nadiia, chief consultant Sector of Regional Strategies Center for Regional Studies
The National Institute for Strategic Studies
st. Almazova, 7a, Kyiv, 01030, Ukraine
e-mail: Nadin_B@ukr.net

Рецензент: Жук Микола Васильович, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Подільського державного аграрно-технічного університету.

УДК 339.5:338

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-20-30>

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**Жук М. В.,
Білянський Ю. О.**

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади дослідження впливу інституційного середовища на ефективність експортоорієнтованого виробництва підприємств аграрного сектору економіки та активізації їх зовнішньоекономічної діяльності на європейському ринку сільськогосподарської продукції.

Метою роботи є розробка теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо запровадження ефективної системи інституційного забезпечення активізації експортної діяльності аграрних підприємств на європейському векторі розвитку.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи теоретичних та емпіричних наукових досліджень, спеціальні методи наукового пізнання. Для проведення дослідження були використані методи: діалектичний, економіко-статистичний, балансовий, нормативний, економіко-математичний, економічних порівнянь, групування, графічний, системно-структурного аналізу і синтезу.

Результати роботи. В статті досліджено вплив інституційного середовища на розвиток експортоорієнтованої діяльності вітчизняних аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу. Запропоновані заходи інституційного й організаційно-економічного характеру, спрямованих на посилення експортного потенціалу підприємств аграрно-продовольчого комплексу та підвищення їх конкурентоздатності на спільному ринку сільськогосподарської продукції країн – членів ЄС.